

THE INTELLECTUAL FACE OF TURKISH NATIONALISM: TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ

MUSTAFA ALTUNOĞLU

Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0123-2914>

ABSTRACT

Türkiye Günlüğü journal has been published since 1989. The journal, which started out with the effort of becoming a discussion forum where intellectuals and academics in Turkey could express themselves freely after the coup of September 12, 1980, has a wide corpus today. Those in the small group that pioneered the publication of the journal are known with their MHP identities. On the other hand, disagreements dating back to before September 12 caused the relationship between the MHP and the Türkiye Günlüğü circle to follow a tense course. Instead of closing themselves off to their own identities, the circle in question preferred to build a common negotiation environment with holders of different political identities and made efforts to identify and solve Turkey's fundamental problems. Türkiye Günlüğü stands out with its open to dialogue, democratic, nationalist, conservative, and progressive features. Since its first issue, it has made an effort to look at current issues from a scientific perspective. It attaches special importance to interdisciplinarity and brings together social scientists from different disciplines. It can be said that the journal, which has been published for 35 years with great effort and dedication, has become an important resource for Turkish studies. Mustafa Çalık, who was identified with the long-term adventure of the Türkiye Günlüğü and devoted much of his life to the existence of the journal, passed away leaving an important legacy in Turkey's intellectual life.

Keywords: Türkiye Günlüğü, dialogue, nationalism, conservatism, Mustafa Çalık

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma
Geliş Tarihi: 12.04.2024
Kabul Tarihi: 25.05.2024
Yayın Tarihi: 15.06.2024
Yayın Sezonu: Ocak - Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

ALTUNOĞLU Mustafa, (2024). "Türk Milliyetçiliğinin Entelektüel Yüzü: Türkiye Günlüğü". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 20 Sayı: 66. (36-56)

muhafazakârdüşünce • yıl: 20 - sayı: 66 • Ocak-Haziran 2024

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ENTELEKTÜEL YÜZÜ: TÜRKİYE GÜNLÜĞÜ

MUSTAFA ALTUNOĞLU

öz

Türkiye Günlüğü dergisi 1989 yılından beri yayınlanıyor. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Türkiye’de entelektüellerin ve akademisyenlerin kendilerini özgürce ifade edebilecekleri bir tartışma formu olma çabasıyla yola çıkan dergi, bugün geniş bir külliyata sahiptir. Derginin çıkışına öncülük eden küçük grupta yer alanlar MHP kimlikleri ile biliniyorlar. Buna karşılık kökleri 12 Eylül öncesine dayanan anlaşmazlıklar, MHP ile Türkiye Günlüğü çevresi arasındaki ilişkinin gerilimli bir seyir izlemesini doğurmuştur. Söz konusu çevre kendi kimliklerine kapanmak yerine farklı siyasî kimlik sahipleri ile ortak bir müzakere ortamı inşa etmeyi tercih etmiş ve Türkiye’nin temel sorunlarının tespiti ve çözümü için çaba ortaya koymuştur. Türkiye Günlüğü diyaloga açık, demokrat, milliyetçi, muhafazakâr, yerli, ilerlemeci özellikleri ile öne çıkmaktadır. İlk sayısından beri güncel meselelere bilimsel bir gözle bakma gayreti göstermiştir. Disiplinlerarasılığa özel önem atfetmekte ve farklı disiplinlerden gelen sosyal bilimcileri buluşturmaktadır. Büyük bir emek ve özveri ile 35 yıldır yayınlanan dergi Türkiye çalışmaları için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Türkiye Günlüğü’nün uzun süreli serüveni ile özdeşleşen ve hayatını büyük oranda derginin varlığına adanmış Mustafa Çalık, Türkiye’nin düşünce hayatına önemli bir miras bırakarak aramızdan ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Günlüğü, diyalog, milliyetçilik, muhafazakârlık, Mustafa Çalık.

Giriş

Dünya son üç asırdır Avrupa kökenli aktörlerin kontrolü altında seyri- ni sürdürüyor. Reform ve Rönesans ile başlayıp Aydınlanma Hareketi ile devam eden zamanın Fransız ve Endüstri Devrimleri ile kat ettiği yol tüm küreyi etkisi altına aldı. Kapitalist modernizasyon insanlık tarihinde belki de daha önce hiç görmediğimiz raddede bir kolonizasyona sebep oldu. İnsanoglunun tüm kaynakları 'beyaz adam' için seferber edildi. Sadece maddi kaynakların değil aynı zamanda kültürel kaynakların mobilizasyonu bakımından da Avrupalı bir hegemonyanın etkisi altında yaşıyoruz.

Avrupa'dan hem doğuya (Asya ve Afrika) hem de batıya (Amerika kıtasına) yönelen kolonizasyon girişimleri Osmanlı Devleti'nin kaderini de belirlemiştir. Kapitalist üretim modelinin bir parçası haline gelen ve 'kendi kaderini tayin hakkı'nda temellenen taleplerle baş etmekte zorlanan Osmanogulları, devletin bekasını sağlamaya dönük adımlar atmak zorunda kalmışlardır. İslahat programları bir yönüyle Avrupa kökenli kapitalist piyasa aktörlerinin Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasına yönelik taleplerine cevap vermeye dönük düzenlemeleri ihtiva eder. Diğer yönüyle ise azınlık milliyetçiliklerinin neden olduğu kaosu ortadan kaldırmaya cehdeder. Her iki durumda da ıslahatlarla amaçlanan devletin varlığını sürdürebilmesini mümkün kılmaktır.

III. Selim'den başlayarak II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerine, II. Abdülhamit'in 33 yıllık saltanatından Meşrutiyet yıllarına kadar yönetici seçkinler için hedef tektir: Devletin bekasını temin. Devletin bâki kılınmasının imkânsızlığı Mondros Mütarekesi ile birlikte ortaya çıkınca Mustafa Kemal ve arkadaşlarının öncülüğünde yeni bir devlet kurulmuştur. Modernizasyon sürecini radikalleştirerek devam ettiren kurucu önderler, 1920 ile 1945 arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası ve konsolidasyonu için kritik karar ve uygulamalara adlarını yazdırmışlardır. Saltanat ve hilafetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, medreselerin kapatılması, Batı rakamları ve uzunluk ölçülerinin benimsenmesi, Latin alfabesinin kabulü, ezanın Türkçeleştirilmesi gibi reformlar milliyetçilik ve sekülerlik ilkelerini esas ittihaz etmiştir (Zürcher, 2010).

1945 hem dünya tarihi hem de Türkiye'nin siyasî, iktisadî ve sosyal dönüşümü için önemli bir eşiği temsil eder. II. Dünya Savaşı sonrasında koşullarda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki rekabette Türkiye ABD'nin öncülük ettiği Batı bloğuna dahil kararı almış ve ortaya konan iradenin elzem kıldığı tedbirleri almıştır.

İktisadî ve siyasî yapı liberalleştirilmiştir. Çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin (DP) 1950 yılında iktidarı devralışı Soğuk Savaş koşullarında dönemin yönetici seçkinlerinin liberalleşme yönünde uyguladıkları programın ürünü addedilmelidir.¹ 10 yıllık DP iktidarının 27 Mayıs 1960 tarihli askerî darbe ile sona erdirilmesi de esasen Soğuk Savaş koşullarından ve Türkiye-ABD ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemez. Neticede 1960 sonrasında Türkiye'de, tıpkı ABD ve Avrupa'daki gibi refah devleti modelini ve komünizmle mücadeleyi esas alan bir strateji yürürlüğe girmiştir. Hem siyasî ve iktisadî alan hem de sosyal alan bahsi geçen strateji ekseninde düzenlenmiştir.

Şimdiye kadar söylenenler, okumakta olduğunuz çalışmanın amaçları itibarıyla hayli kritik öneme sahip. Bu önem *Türkiye Günlüğü* dergisinin ortaya çıkışına kaynaklık eden tarihî, siyasî, iktisadî ve sosyal arka planın ortaya konma gerekliliğinde temellenmektedir. Bir başka biçimde ifade edilirse hem Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında hem de Cumhuriyet döneminde yaşanan uluslararası ve ulusal dinamikleri göz ardı ederek *Türkiye Günlüğü*'nü anlamak mümkün değildir. Derginin entelektüel ve siyasî hayatımız içindeki konumu büyük oranda Türkiye'nin yaşadığı deneyimin ürünüdür. MHP hareketinin 1960'ların ortalarına tesadüf eden doğuşu, 1970'li yıllarda Türkiye'yi siyasî şiddetin ve iktisadî krizlerin esir alışı, SSCB'nin Afganistan'ı işgali, İran İslam devrimi, 12 Eylül 1980'de Türkiye'de askerlerin yönetime el koymaları ve en nihayetinde Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi hadiseler *Türkiye Günlüğü*'nün doğuşunu/gelişimini ön belirleyen ana eşiklerdir.

Elinizdeki makale, *Türkiye Günlüğü* dergisinin Türkiye'nin entelektüel ve siyasî hayatı içindeki yerini anlamak üzere yola koyulmuştur. İlgili hedef doğrultusunda öncelikle derginin çıkışına önderlik eden çekirdek kadro ile MHP hareketi arasındaki bağı dikkate alarak MHP'nin siyasî hayatımız içindeki konumlanma biçimi belirlenmeye çalışılacaktır. Akabinde, *Türkiye Günlüğü*'nün kuruluş süreci ve temel hedefleri analize konu edilecektir. 1989 yılından beri yayın hayatına devam eden derginin hem öncü kadroları hem yazarları hem de içeriği itibarıyla tüm boyutlarıyla ele alınması hayli ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir. Okumakta olduğunuz metin söz edilen yükün altına girmek iddiasına sahip değildir. Daha çok *Türkiye Günlüğü*'nün 157 sayılıklı külliyatından arda kalan bazı temel hususları tespit etmeyi tercih etmiştir. Çalışma, *Türkiye Günlüğü* dergisini tanımak ve anlamak için okuyucuda merak uyandırabilirse amacına ulaşmış sayılacaktır.

1 Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ilgili dönemde uluslararası kamuoyu tarafından da Soğuk Savaş paradigması çerçevesinde değerlendirilmiştir (Konuya dair ayrıntılı bilgi için bkzn. Tekin ve Sanalioğlu, 2021).

Türkiye Günlüğü'nü Doğuran Siyasî ve Sosyal Zemin

27 Mayıs 1960 askeri darbesini gerçekleştiren çekirdek kadronun içinde yer alan Alparslan Türkeş, darbeyi takip eden günlerde Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) üyeleri arasında ortaya çıkan ihtilaf neticesinde 14'ler denilen grubun diğer mensupları ile birlikte tasfiye edilmiştir. Yaklaşık iki buçuk yıl Hindistan'da kaldıktan sonra yurda dönmüş; 31 Mart 1965'te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) katılmıştır. 1 Ağustos 1965'te CKMP'nin Genel Başkanlığı koltuğuna oturan Türkeş, artık Türk siyasî hayatı içinde dikkat çekici aktörler arasındaki yerini almıştır. CKMP'nin 1969'da Adana'da gerçekleştirilen kongresinde adı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirilmiştir. İsim değişikliğine eşlik eder minvalde partide yaşanan iktidar mücadelesinde Nihal Atsız çizgisinde Türkçülüğü savunanlar İslam'a yakın bir milliyetçilikten yana tavır alan grup tarafından mağlup edilmiştir.

1970'li yıllar boyunca MHP hareketinde öncelikli hedef devleti ve milleti yeniden teşkilatlandırmak ve 21. yüzyıl medeniyetini İslam ahlak ve fazileti, Türklük gurur ve şuuru ile yeni bir Müslüman Türk medeniyeti haline getirmektir.² 'Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslüman' bir kitle hayali ile yola çıkarken İslam ve Türklük kopmazcasına birbirine iliştilmiştir. İslam ve Türklüğü birbiri için vazgeçilmez kılma yönündeki eğilim, 1970'li yıllar boyunca Anadolu sosyolojisiyle MHP yönetici kadrosunu buluşturmanın en makul yolu addedilmiştir. Öte yandan 1970'li yılların şiddet içeren mücadeleye ortamında İslam MHP'li gençler³ için ilave bir motivasyon kaynağıdır.

MHP hareketinin Türk siyasî hayatındaki konumunu anlamak için bir taraftan DP'nin 1950'de iktidara geldikten sonra uyguladığı kalkınma programının dikkate değer bir dönüşüme kaynaklık etmesinin öte taraftan 1960'ların ikinci yarısından itibaren Adalet Partisi'nin (AP) kentlerdeki büyük

2 Bu hedef, 1969 yılında Adana'da gerçekleştirilen MHP kongresinde Alparslan Türkeş tarafından dile getirilmiştir (aktaran Altunoğlu, 2015: 10).

3 Alparslan Türkeş'in Hindistan dönüşü CKMP'de siyaset yapmaya başladığı ilk günlerden itibaren gençlerin ilgisine mazhar olduğunu ve gençlerin mobilizasyonuna özel önem atfettiğini biliyoruz. Esasen gençlere değer vermek sadece Türkiye'ye ya da MHP'ye özgü değildir. Milliyetçi hareketler, her durumda, gençler için cazibe merkezidir. Kedouri'nin çarpıcı ifadesiyle söylenirse "[m]illiyetçi hareketler çocukların bir haçlılar seferidir; aldıkları isimler bile yaşlılığa karşı bir gösteri mahiyetindedir" (1971: 82). Genç İtalya, Genç Mısır ve elbette Genç Türkler örneklerini hatırlayarak şunu söylemek mümkün hale gelir: Diğer devletlerle ilişkilerinde gençler kendi devletlerinin özgürlüğünü kazanmasını ve başarıya ulaşmasını arzu ederler. Bu hedef doğrultusunda gençlik ateşi ile yola çıkarlar. Sıralanan örneklerde gençlerin verdiği mücadele sadece diğer devletlerle ilişkilere inhisar etmez. Gençler, aynı zamanda kendi devletleri içinde de iktidar mücadelesi vermişlerdir. Jön Türk hareketi bahsedilen türden mücadeleleri simgeleyen tipik örneklerden biridir. II. Abdülhamid yönetimine karşı muhalefet ederek yola çıkan Jön Türkler hem Osmanlı Devleti'nin son yıllarında hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma aşamasından başlayarak 1950'lere değin devlet teşkilatını kontrol altında tutmuşlardır.

burjuvazinin çıkarlarını gözeten bir strateji benimsemesinin yol açtığı sonuçları hatırlamak gerekir. İlk DP'nin iktidarda bulunduğu yıllarda yaşananlara referansla söylenirse, "MHP hareketi, Türkiye'de 1950'lerde hızlanan sosyo-kültürel ve politik değişme sürecinde, yerleşik sosyo-kültürel yapıdaki muhtelif sembol, değer ve davranış kodlarının reaksiyoner bir ideolojik politizasyonla buluşarak eyleme dönüşmesidir" (Çalık, 1995: 201).⁴ İkinci olarak, 1960'ların ortalarından itibaren AP'nin hem endüstri ve ticaret hem de tarım kesiminde büyük kentlerdeki büyük burjuvaziye destekleyici, güçlendirici imkânları seferber etmesi taşra burjuvazinin, küçük imalatçıların ve esnafın şiddetli itirazlarını beraberinde getirmiştir (Sencer, 1971: 367). Alparslan Türkeş'in liderliğinde MHP de böylesi bir konjonktürde bahsi geçen itiraz ve tepkilerin sözcülüğüne soyunarak Türk siyasî hayatındaki yerini almıştır.

1970'li yıllar, Türkiye tarihi içinde, siyasî ve iktisadî krizlerin bitmek bilmediği bir evreyi temsil etmektedir. Binlerce insanın hayatını yitirdiği ve derinleşen iktisadî bunalım yüzünden refah düzeyinde belirgin düşüşlerin yaşandığı zor zamanlar askerî müdahale ile sonuçlanmıştır. 12 Eylül 1980'deki darbe MHP hareketi için büyük hayal kırıklığıdır. Darbe sonrasında binlerce MHP'linin tutuklanması ve tutuklulukları esnasında maruz kaldıkları muamele, devleti ve milleti için kendilerini feda etmekten kaçınmayan gençlerin hem devleti hem de MHP'yi sert biçimde eleştirmelerine kaynaklık etmiştir. Hapishane (nam-ı diğer Medrese-i Yusufiye) MHP davasından tutuklu bulunanların, sadece işkenceye maruz kaldıkları mekân değildir; aynı zamanda 12 Eylül öncesi yaşadıklarını gözden geçirme fırsatı buldukları ve kendilerine yeni yollar tayin ettikleri eşığı temsil etmektedir. Neticede kimilerinin MHP hareketi ile tümüyle bağlarını kopardıkları, kimilerinin İslamî dozu daha yüksek bir siyasî harekette karar kıldıkları ve belki daha küçük kısmının da lider-teşkilât-doktrin üçlüsüne mutlak surette bağlı kalma kararı aldıkları sürecin *Türkiye Günlüğü* dergisinin kurulduğu iktisadî, sosyal ve siyasî vasatı ön belirlediğini söyleyebiliriz.

4 1950'li yıllardaki dönüşümü anlamak için 'göç' meselesini dikkate almak gerekir. Türkiye'nin 1950 sonrasında yaşadığı göç deneyimi hem milliyetçi hareketin hem de Milli Görüş hareketinin doğuşunda belirleyicidir. Kırsal alandan göç etmiş, kentte varlık mücadelesi veren taşralı aileler ve onların çocukları için hem MHP hem de Milli Nizam Partisi (MNP) -ya da Milli Selamet Partisi (MSP)- sığınak noktasıdır. Kente göçle gelenlerin büyük çoğunluğu kimlik krizlerinin ve kentsel mekanlardaki yabancılaşmalarının müsebbibi gördükleri modernleşmeye karşı "geleneğin kültür kodlarına" (Ayvazoğlu, 1993) tutunarak ayakta kalmaya çalışmışlardır. MHP ve MNP (MSP) aidiyeti, alt sınıf, muhafazakâr ve göçmen ailelerin çocuklarının kente uyum süreçlerinin bunalımsız atlatılmasını sağlayan ve çözülmenin önüne geçen bir "tampon mekanizma" (Kıray, 1982: 16) işlevi üstlenmiştir.

Ülkücü gençlerin yaşadıkları deneyimlere dair muhasebelerinden ortaya çıkan eleştiriler MHP kökenli isimlerin 1980 darbesi sonrasında Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğruyol Partisi (DYP) gibi merkez sağ partiler içinde siyaset yapmalarına, 24 Ocak 1980’de alınan kararlar istikametinde yürürlüğe giren neo-liberal politikalar sebebiyle devletin boşaltmaya başladığı alanlarda faaliyet göstererek etkinliklerini artıran dinî gruplara/cemaatlara katılmalarına ve Büyük Birlik Partisi (BBP) örneğinde karşımıza çıktığı gibi MHP dışında alternatif siyasî odak haline gelme teşebbüslerine kapı araladı. MHP’li kadroların kahir ekseriyeti hareketin dışına çıktılar ya da MHP ile eleştirel bir mesafe içinde bulunmayı tercih ettiler. 12 Eylül sonrasında MHP⁵ ile mesafeli bir ilişki geliştirenlerin ya da yollarını tümüyle ayıranların her birinin kendine özgü haklı sebepleri olmalıdır. Bunlardan ilki, MHP hareketinin bünyesinde muhtevî ve 1970’lerden 1980’lere taşınan ayırım noktasında temellenmektedir: MHP teşkilat yapısı daha çok devletlû entelijansiya unsurlarının kontrolü altındadır. Sahadaki kavganın tarafları arasında yer alan ülkücü gençlerse taşra kökenlidir, alt-orta sınıflardan gelmektedir (Bora ve Can, 2009: 315). Sınıf-statü temelli ayırım sadece şahsî ilişkilerde kapatılması zor bir mesafeyi beraberinde getirmemiştir, aynı zamanda perspektif farklılıklarının daha 1970’li yıllarda açıkça görünür olmasını da tetiklemiştir.⁶ Perspektif farklılıklarının 12 Eylül sonrası koşullar içinde en çok göze batanı, mevcut düzene/devlete sahip çıkmaya özel önem atfeden söylem ve pratiklerin iflas etmesidir. Avrupa Birliği (AB) ve ABD gibi güçlere karşı geliştirilen anti-empyralist söylem hem kültürel hem de siyasî düzlemde MHP hareketinin mensupları arasında etkinlik kazanmıştır (Bora ve Can, 2009: 353). İkincisi, MHP’nin 12 Eylül darbesi sonrasında mahkûm edilen kadrolarına yeterince sahip çıkamadığına dair kanaatin yaygın kabul görmesi

5 Darbeden yaklaşık bir yıl sonra 16 Eylül 1981’de askeri cuntanın kararıyla MHP’nin kapatıldığını ve 24 Ocak 1993’e kadar Türk siyasî hayatı içinde MHP adlı bir partinin varlık göstermediğini hatırlatmak gerekir. MHP kapatıldıktan sonra sırası ile Muhafazakâr Parti (MP) ve Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP), MHP geleneğini temsilen faaliyette bulunmuştur. 24 Ocak 1993’te MÇP adını MHP’ye dönüştürmüştür. Sonuç itibarıyla, farklı isimler altında da olsa MHP hareketi 12 Eylül sonrasında varlığını sürdürmeye devam ettiği için metin içinde MP ve MÇP’nin yerine MHP telaffuz edilmiştir.

6 Ayvazoğlu, MHP’nin tabanı içinde kökenleri 12 Eylül öncesine dayanan düşünce farklılıklarının *Türkiye Günlüğü*’nün çekirdek kadrosunun ortaya çıkmasındaki rolü hakkında şunları söylüyor: [Mustafa Çalık] “1970’lerin sonlarında, partinininkinden epey farklı bir “söylem”e sahip, sosyal değişmeden, demokrasisiden, insan haklarından söz eden ve tarih, sosyoloji, siyaset bilimi gibi disiplinlerle ilgilenen küçük bir gruba dahildir. Bu grup, yayın hayatına 1989’da başlayan Türkiye Günlüğü’nün çekirdek kadrosunu teşkil edecektir” (1996: 182). Ayvazoğlu’nun düşünceleri istikametinde, *Türkiye Günlüğü*’nün MHP ile arasına belirgin bir mesafe koymasında çekirdek kadronun entelektüel bir iddiaya sahip çıkmasının da tesir icra ettiği iddia edilebilir. Zira MHP, daha çok reaksiyoner bir hareketi temsilen, yapısı itibarıyla *Türkiye Günlüğü* etrafında toplananların entelektüel iddiaları için uygun ortam sağlama kapasitesine sahip değildir.

parti aidiyetinin sorgulanmasına imkân tanımıştır. Üçüncüsü, canları pahasına verilen mücadelenin darbeyi takip eden günlerde idam edilmek ya da işkence görmekle sona erişti hem MHP'ye hem de devlete karşı ülkücü gençlerin büyük hayal kırıklığı yaşamalarına yol açmıştır. Son olarak, Türkiye'de 1980'lerle birlikte iyiden iyiye etkisi hissedilmeye başlayan 'İslamlaşma' sürecinin MHP tabanını da içine alacak biçimde genişlemesi ve MHP'yi hedef alan eleştirilerin çeşitli dinî cemaat aidiyetlerini beraberinde getirmesi de MHP ile MHP'nin geleneksel tabanında yer alan kesimler arasındaki bağı gevşeten ya da koparan diğer önemli faktördür.⁷ Neticede tüm sıralanan faktörler (ve belki daha nice) 12 Eylül 1980 sonrasında ülkücü gençlerin MHP'ye mesafe koymalarını doğurmuştur.

12 Eylül 'komünist', 'ülkücü' ve 'akıncı' denilen siyasî grupların zihniyetlerinde derin bir çatlağa kapı aralamıştır. Millî Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından devralınan idarenin siyasî ve sosyal alanı tahakküm altına alması, özgürlükleri sınırlaması, işkence ve idam gibi insan haklarını ihlal edici uygulamalara çekinmeden başvurması karşısında hem sağda hem de solda yer alan gruplar insan hakları, demokrasi ve sivil toplum kavramlarında karşılık bulan yeni bir söylemi dolaşıma sokarak varlık mücadelesi içine girmişlerdir. Özgürlük alanlarının genişletilmesi tüm siyasî grupların ortak talebiydi. Solda ya da sağda kendilerini konumlandıran siyasî grupların birbirleri ile ilişkilerini de 12 Eylül sonrası koşullarda sivil toplumu, demokrasiyi ve insan haklarını odak noktasına yerleştiren yeni söylemin inşa ettiği ortam dönüştürdü. Artık kavga etmek yerine müzakere etmenin önemi tüm gruplar tarafından teslim edildi. 12 Eylül öncesinin şiddete başvurmaktan çekinmeyen tarafları öz eleştirilerini vererek 'öteki'ne daha açık siyasî pozisyonlar edindiler. Yüzlerini birbirlerine çevirerek aralarındaki ideolojik duvarları yıktılar. Birbirlerinin varlığını keşfettiklerine, kabul ettiklerine dair işaretler verdiler (Göle, 2000: 38). Esnek, müzakereye açık tutumların 12 Eylül sonrası kültürel hayatımız içinde varlık gösteren birçok süreli yayının izledikleri politiklara yansımalarını söylemek mümkündür. *Türkiye Günlüğü* ile birlikte *Yeni Gündem*, *Defter*, *Birikim*, *Tezkire* ve *Liberal Düşünce* gibi dergilerde yayınlanan

7 MHP'nin 1980'lerin sonlarından itibaren 'İslamlaşma' sürecine verdiği tepki partinin yeniden yapılanmasında çokça etkili olmuştur. 1980'lerin sonlarından itibaren MHP'nin Kürt siyasi hareketi kadar siyasal İslamcılığı da devletin bekasını tehdit eden düşman unsurlar arasına dâhil etmesine eşlik eder şekilde Türkçü semboller yeniden revaç bulmaya başlamıştır (Bora, 2017). Dolayısıyla, kadro ve doktrinini Alparslan Türkeş'in siyasî hayata giriş yaptığı ilk evredeki Türkçü istikametini esas alarak biçimlendiren MHP'nin, geleneksel muhafazakârlıkta ısrarcı *Türkiye Günlüğü* çevresi için cazibesini kaybetmesine pek de şaşırılmak gerekir.

metinlere bakıldığında bunu fark etmek hiç zor değildir.⁸ Sıralanan tüm dergilerin ‘öteki’ne yönelik tutumları esnekler; farklı görüşlere yer vermelerinin önünde büyük engeller söz konusu değildir -elbette kendilerine özgü çizgi ve politikaları ile asgari uyumu ihtiva etmek koşuluyla. Sadece örnek teşkil etmesi itibarıyla Erol Göka’nın çalışmalarının hem *Türkiye Günlüğü* ve *Tezkire*’de hem de *Defter* ve *Birikim*’de yer alabildiğini ve benzeri pek çok örneğe rastlamanın ihtimal dâhilinde bulunduğunu vurgulayabiliriz. 12 Eylül sonrası koşullar siyasî kimliklerin ‘öteki’ne açılabilmesi için elverişliydi. Müzakere temelinde düşünce üretimine katkı sağlamak için sağ ya da soldan gelen hemen herkes elinden gelen çabayı göstermeye çalışıyordu. Böylesi bir bağlam içinde, *Türkiye Günlüğü* dergisinin 1989 yılında yayın hayatına katılmasını 12 Eylül 1980 darbesini önceleyen ve dahi takip eden koşullara verilen tepkilerden ayrı düşünmemek gerekir.

Türkiye Günlüğü’ne Dair Bazı Belirlemeler

İlk sayısında yazı kurulu imzasıyla ve “Çıkarken...” adıyla yayınlanan manifestoda yer alan düşüncelere göstereceğimiz dikkat, *Türkiye Günlüğü*’nün hem 12 Eylül öncesine hem de sonrasına dair perspektifini keşfetmemizi mümkün kılacaktır. Bilhassa, “[b]u ülkede kavgacılara gösterilen yanlış adreslerin üzerine bir kalın çizgi çekmenin zamanı gelmiş olmalıdır” cümlesi üzerinde durulmayı hak ediyor. Metnin içeriği bize ‘kavgacılar’ın 12 Eylül öncesinin ‘sağ’ ve ‘sol’ gruplarında yer alarak birbirleri ile çatışanlar olduğunu açıkça söylüyor. Söz konusu kavgacılara ‘gösterilen yanlış adresler’ sebebiyle, ‘yanlış yere’ girtlağına sarılma, cana kastetme ve boğazlama gibi fiillere başvuranların artık gerçek ihtilafı fark etme vakti gelmiştir. Esas ihtilaf olsa olsa kendi kimlikleri ile dilediklerince Anadolu topraklarında yaşamak isteyenlerle, söz konusu isteğin dile getirilmesinde ‘sakınca’ görenler arasındadır. Manifesto bir ihtilaftan bahsediyor. Ama gerçek ihtilaf bütün 70’ler boyunca sağ ve sol gruplara gösterilen adreslerde bulunabilir değildir. Bir bakıma, 70’lerdeki kutuplaşma ve şiddetin manifestoda açıkça eleştirildiğini görüyoruz. Öte yandan manifestoda yer aldığı hâli ile faili belirsiz bırakarak ‘sağ’ ve ‘sol’ gruplara 70’ler boyunca yanlış adresler gösterildiğine dair vurguyu da ihmal etmemek gerekir. Örtük bir formda ‘sağ’ ve ‘sol’ grupların kimliği belirsiz aktörlerce bilerek yanlış yönlendirildiklerine, kullanıldıklarına dikkat çekiliyor. En nihayetinde şiddete ya da kavgaya karşı durup düşünmeyi ve müzakereyi

8 *Yeni Gündem* 1984’te yayın hayatına atılmıştır. *Defter*’in ilk sayısı Ekim-Kasım 1987 tarihlidir. 1975-1980 yılları arasında 61 sayı yayınlanan *Birikim* dokuz yıllık aradan sonra Mayıs 1989’da tekrar okuyucu ile buluşmuştur. *Tezkire* 1991 yılında ve son olarak *Liberal Düşünce* ise 1996 yılında yayınlanmaya başlamıştır.

esas alan tavrın öne çıkarıldığı söylenebilir. Bu tavır aynı zamanda siyasî ya da idarî makamlara talip olmak yerine ilme, sanata, tefekküre ve edebiyata adanmış bir hayat sürmenin kıymetinin teslim edilmişinde de karşımıza çıkıyor. Manifesto, özetle, siyasi çekişme ve kavgalar içinde ömür tüketmeye değil, kaderi 'kuduz köpek gibi kovalanmak' olan düşünceyi sımsıkı takip etmeye yönelik bir çağrıdır. Düşünmeyi esas kabul etme çağrısına pozitif yanıt verenlere dergi sayfalarını sonuna kadar açmayı vaat etmektedir. Toplumun mukaddeslerine saygısızlık etmeyen; vatan toprağının bütünlüğüne kastetmeyen; insan haklarına, demokrasiye, düşünce ve inanç hürriyetine karşı çıkmayan 'her cenahtan' yazı *Türkiye Günlüğü*'nde yayınlanabilecektir.

Kavgaya değil düşünmeye davet ediyor manifesto. Diyaloga açık olduğunu beyan ediyor. Manifestoyu ideolojilerin dar kalıplarına sıkışmayan, asgari müşterekte ısrar eden bir birlikte düşünme ve üretme çağrısı gibi görebiliriz.⁹ Çağrıda öncelikle Cemil Meriç etkisinin açıkça gözlenebildiğini söyleyelim. İkinci olarak, 1980 sonrasında Turgut Özal'ın önderlik ettiği 'dört eğilimi birleştirme' tasarısındaki çoğulculuğun da *Türkiye Günlüğü*'nün ilk sayısında yer alan takdim metninde benimsendiğini fark etmek gerekir.

Derginin çıkmasına öncülük edenler 12 Eylül öncesinde MHP'li ya da 'ülküci' kimlikleriyle bilinenlerdir. Söz konusu çekirdek kadro, tekraren söylenirse, otantik kimliklerine kendilerini hapsetmemiş, derginin sayfalarını farklı siyasi kimlik sahiplerine zorlanmadan açabilmiştir. Örneğin MHP hareketine hayli uzak Mehmet Ali Kılıçbay, Erkan Akın ve Kadir Cangızbay'ın çalışmaları yayınlanabilmiştir. Derginin sonraki sayılarında da liberaller ve İslamcılar başta olmak üzere pek çok farklı siyasî kimliğe mensup isimlerin (örneğin Şerif Mardin, İlber Ortaylı, Ünsal Oskay, Yahya Sezai Tezel, Nur Vergin, Nuray Mert, Levent Köker, Şükrü Hanioglu, Mustafa Erdoğan, İhsan Fazlıoğlu, Gökhan Çetinsaya) kendilerine yer bulabildiklerini rahatlıkla tespit edebiliyoruz. Manifestodaki haliyle derginin yasaklar listesi vardır. Listedeki yasaklara riayet etmek kaydıyla, *Türkiye Günlüğü* yazarların kimlikleri ile değil yazdıkları ile ilgilidir.

Türkiye Günlüğü'nün diğer dikkat çekici özelliği coğrafi hüviyetinde temellenmektedir. Derginin çıkmaya başladığı ilk sayıdan beri etrafında topladığı pek çok insan var. Hitap ettiği muhiti var. Büyük çoğunluğu ülkücü kimliği ile bilinen ve entelektüel iddialara sahip isimlerden (Mustafa Çalık, Beşir Ayvazoğlu, Kemal Görmez, Mümtaz'er Türköne, Vedat Bilgin, Ahmet

9 Bahsi geçen çağın güncelliğini aradan geçen 35 yıla rağmen korumakta ve *Türkiye Günlüğü* Türk aydınının 'konsensüs noktası' (Köse, 2021) olmaya devam etmektedir.

Turan Alkan gibi) müteşekkil bir muhit bu. Ayrıca Kadir Cangızbay, Mehmet Ali Kılıçbay, Levent Köker, Erkan Akın ve daha pek çok Gazi Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenin de *Türkiye Günlüğü*'ne katkı sunduğunu hatırlamak gerekir. Dahası Atilla Yayla, Mustafa Erdoğan ve Kazım Berzeg gibi liberal düşüncenin temsilcilerine *Türkiye Günlüğü*'nün sayfaları arasında rastlanabilmektedir. Ahmet Nezihi Turan, Mehmet Öz ve Mehmet Özden'i de tarihçiler kategorisi altında *Türkiye Günlüğü*'nün ilk emekçileri listesine dâhil edebiliriz. Sıralanan isimlerin neredeyse tümü ya Ankara'da mukimdir ya da Ankara'daki bir yüksek öğretim kurumunda görev yapmaktadır. Bilhassa Gazi ve Hacettepe Üniversitesi mensubu akademisyenler *Türkiye Günlüğü* çevresinde ağırlık noktasını meydana getirmektedir. Öte yandan yukarıda sıralananların pek çoğu Ankara Üniversitesi'nden doktora derecesi aldıkları halde dergide söz konusu üniversitede meslek hayatını sürdürmüş/sürdüren akademisyenlere pek fazla tesadüf edilmez. Aynı şey Ankara'nın diğer iki üniversitesi (ODTÜ ve Bilkent) için de geçerlidir. Özetle, *Türkiye Günlüğü*'nün ilk yıllarında daha çok Ankara'daki üniversitelerde (bilhassa Gazi ve Hacettepe) çalışmalarını sürdüren çekirdek kadronun desteği ile yoluna devam ettiğini iddia edebiliriz.

Türkiye Günlüğü dergisini sadece kadroları ve düşünce hayatımız içindeki yeri esasında değerlendiremeyiz. Aynı zamanda derginin siyasî hayatımız içinde de belirgin bir etkinliğe sahip olduğunu dikkate almak gerekir. Esasen derginin ilk sayısında yayınlanan manifestoda siyasî mücadele yürütmek ya da siyasî ve idarî makamlara talip olmak yerine düşüncenin peşinde koşmaya çok daha fazla değer vermek gerekliliğinin altı çizilmiştir. Buna karşılık, derginin yayın kurulunda yer alanlar başta olmak üzere, dergiye katkı sunanların pek çoğu zaman içinde hem siyasî hem de idarî görevler üstlenmişlerdir. Nabi Avcı ve Vedat Bilgin bakanlık koltuğunda oturdular. Naci Bostancı, Cengiz Aydoğdu gibi pek çok *Türkiye Günlüğü* emekçisi milletvekilliği yaptılar. Kemal Görmez ve Mümtaz'er Türköne ise daha çok siyasî danışmanlık vazifeleri ile gündeme geldiler. Mustafa Çalık'ın MHP, BBP deneyimlerini de unutmamak gerekir. Dahası dergi çevresi ile Turgut Özal, Aydın Menderes ve kısa süreli Yeni Demokrasi Hareketi (YDH) arasında kurulan bağları da bilvesile not edebiliriz. Ezcümle *Türkiye Günlüğü* muhitinde yer alan aydınlar ile Türk siyasî hayatı arasında güçlü münasebetler mevcuttur. Bu durum bir yandan, derginin muhafaza etmeye çalıştığı müstakil kimlikte ısrarını kısmî düzeyde aşındırabilmektedir.¹⁰ Öte yandan, siyasetten kopamamayı,

10 Taşkın (2007), *Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya* isimli çalışmasında, *Türkiye Günlüğü* dergisinin iktidar odakları ile yakın ilişkiler kurmak temelinde Türk sağının eski alışkanlıklarını aşamadığını iddia

derginin Türk siyasî hayatının can yakıcı, netameli temel sorunlarına yönelik ilgisini dikkate alarak söylenirse, teori ve pratiği buluşturma arzusunun işareti gibi görmek de mümkündür.¹¹

Türkiye Günlüğü dergisinin, yukarıdaki noktayı biraz daha açmak amacıyla söylenirse, en önemli özelliklerinden biri Türkiye'nin can yakıcı sorunlarına karşı gösterdiği içten ve cesur ilgidir. Bostancı'nın (2010: 14) adlandırması ile, dergi, Türkiye'nin Günlüğü'dür. Suya sabuna dokunmamayı yeğlemek yerine, tüm problemleri konulara balıklama atılmaktan çekinmemiş, söyleyecek sözü olan çevrelerin sözcülerine çağrı yaparak Türkiye için dertlenen herkese sayfalarını açmıştır. Derginin 157 sayılı külliyatını gözden geçirdiğinde, mümkün merteye her sayının bir ana temaya sahip olduğu gözlemlenebilmektedir. Demokrasi, *Türkiye Günlüğü*'nde en çok üzerinde durulan meselelerin

etmektedir. Merkez sağ iktidarlara geliştirdiği münasebetler dikkate alındığında, *Türkiye Günlüğü* dergisi tıpkı milliyetçi-muhafazakâr selefleri ve halefleri gibi egemen güçlerin egemenlik altındaki bileşenleri arasında yer almayı gönüllü kabullenmekte ve iktidardan kopmamaktadır. Mezûr tavrı sebebiyle dergi, Taşkın'a göre, Türk sağının düşünsel mirasındaki 'sosyolojik tahlil noksanlığım' aşamamaktadır (2007: 360). Taşkın'ın *Türkiye Günlüğü* çevresine yönelik eleştirisinin -egemen güçlerin egemenlik altındaki bileşenleri olmayı gönüllü kabullenmek ve iktidardan kopmamak- bir benzeri "milletin değil muktadillerin organik aydını olmak" fikri ekseninde Akça (2006: 464) tarafından da dile getirilmiştir. *Türkiye Günlüğü* çevresini hedef tahtasına oturtan eleştirinin iki temel çelişkisi söz konusudur. Öncelikle, derginin öncü aktörlerinin AB ve ABD gibi emperyalist güçlere, Türkiye'deki siyasî ve bürokratik seçkin zümrelere, merkez sağ siyasete ve MHP hareketine yönelik pek çok sayıda/çalışmada yer alan eleştirileri nedense göz ardı edilmiştir. Ayrıca, Yüksel Taşkın, 'sahici' entelektüel çabamın sosyolojik tahlil noksanlığı sorunu yaşamamasının ancak ve ancak siyasî partilerle arasına mesafe koyması sayesinde gerçekleşebileceğini söylediği metin yayınlandıktan dört yıl sonra CHP saflarında siyaset yapmaya başlamıştır. Taşkın, iktidara gelmeyi hedef itti haz eden bir siyasî parti adına 2011 yılından beri çeşitli faaliyetler (parti meclisi üyeliği, genel başkan yardımcılığı ve milletvekilliği) yürütmüştür/yürütmektedir. Demek ki 'iktidardan kopmamak' sadece milliyetçi-muhafazakâr aydınların sorunu değildir. Esas sorun, 'iktidardan kopmamayı' milliyetçi-muhafazakârlara özgü kılp kendi akademik-entelektüel pozisyonunu hem ahlâki hem de meslekî bakımdan üstün kılma çabasıdır. Halbuki, Türk aydını bürokratik zümre içinde doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin son yıllarından beri hep devletlüdür. Temel meselesi devletin bekasidir. Cumhuriyet dönemi için söylenirse, aydınlar, yeni devletin varlık mücadelesinin paydaşlarıdır. Siyasî hayatın önde gelen aktörleri arasında aydınlar hep vardır. Son olarak, milliyetçi-muhafazakâr aydınlar 'egemenlerin gönüllüğü sözcüleri' sınıfına dahil eden eleştirinin egemenlere karşı dikkate değer bir karşı çıkışı temsil etmesi beklenir. Oysa Türkiye'de, Mills'in (1974) kavramsallaştırmasına başvurarak söylenirse, milliyetçi-muhafazakâr aydınlara nispetle sosyalist ve Kemalist aydınlar 'iktidar seçkinleri' ile çok daha yaygın/yoğun bağlara sahiptir. Bu cümleden olmak üzere, Türkiye'de sosyalist/Kemalist aydınların tabakalaşma sistemi içindeki konularının 'iktidar seçkinleri'ni hedef alan güçlü bir karşı ses çıkarmalarına neden izin vermediğini anlamak da kolaylaşmaktadır. Durum böyleyken milliyetçi-muhafazakâr aydınları iktidardan kopamadıkları ve egemenlerin gönüllü sözcülüğünü üstlendikleri için ahlâki-meslekî düşkünlüğe itham eden eleştirinin 'sahicilik' iddiası anlamını tümüyle yitirmektedir.

11 *Türkiye Günlüğü*'nün 1989'daki ilk sayısından beri emektarları arasında yer alan Özden (2010: 8) derginin toplumsal anlam üretmeyi başarabilmesini iki temel sebeple açıklamaktadır: fikrin kendi başına bir değeri olduğunu düşünmek ve politikamın insanı beşer yapan, özneyi kamusal aktöre dönüştüren gücüne inanmak.

başında gelmektedir. Yine millet ve milliyetçilik, millî devlet ve küreselleşme temalarını esas alarak 'kimlik' sorununa dergide özel ilgi gösterildiğini tespit etmek mümkündür. Ayrıca batılılaşma, Kürt meselesi, din-devlet ilişkileri (laiklik), arabesk, aydınlar, üniversite, çevre, Sosyalizm, Osmanlı, Tanzimat, hukuk devleti, anayasa, sivil toplum, Kemalizm, cumhuriyet ve daha nice tema etrafında güncelle akademik ve entelektüel olan arasında yoğun bağ kurmaya özen gösteren dosyalar hazırlanmıştır. Ülkemizin temel sorunlarına hususi değer atfeden *Türkiye Günlüğü* Türkiye'nin etrafındaki dünyaya da yoğun ilgi göstermiştir. Balkanlar, Ortadoğu, Afganistan, Doğu Türkistan, Filistin, Azerbaycan, Kuzey Irak gibi coğrafyalar dışında Türkiye'nin AB, ABD ve Rusya ile ilişkilerine de önem verilmiştir. Unutmadan vurgulanması gereken bir başka husus da şudur: *Türkiye Günlüğü* Türk siyasi hayatının önemli eşiklerini takip etmeyi mümkün kılan çalışmalara alan açmaya her zaman dikkat etmiştir. Derginin hem yerel hem de genel seçimlerden sonra her seferinde özel sayı ile seçim sonuçlarını tartışmaya açması bu dikkatin delilidir. Sırası gelmişken, *Türkiye Günlüğü*'ne dair değerlendirmelerde genellikle gözden kaçan bir noktaya değinelim. Dergi ele aldığı temalarla ilgili uluslararası literatürün dikkate değer metinlerinin çevirilerine yer vermekle okuyucusunu sadece yerelle mahdud bir perspektife mahkûm etmekten kaçınmıştır. Çeviri metinlerin her birinden burada bahsetme şansımız yok. Ancak yine de en çok dikkat çeken bazılarını hatırlayabiliriz. Edward Shils'in "Merkez ve Çevre" adlı makalesinin geniş okur kitlesiyle buluşmasına *Türkiye Günlüğü* vesile olmuştur. Ayrıca derginin en çok ilgi gösterdiği temalar arasında yer alan milliyetçilik meselesine dair görüşleriyle öne çıkan pek çok ismin (Ernest Renan, Eric Hobsbawm, Ernest Gellner, Benedict Anderson ve Anthony D. Smith gibi) çalışmalarının çevirilerine yer verdiğini de vurgulamak gerekir. Çeviri metinler dışında, *Türkiye Günlüğü* külliyatında yer alan diğer dikkate değer metin türü de mülakatlardır. Dosya konusuna göre önem arz eden entelektüeller, akademisyenler ve siyasetçilerle yapılan mülakatlar, meselelerin daha açık şekilde tahliline kapı aralayan araçlardır. İlber Ortaylı, Sina Akşin, Nur Vergin, Korkut Boratav, Turgut Özal, Süleyman Demirel, Devlet Bahçeli, Muhsin Yazıcıoğlu, Aydın Menderes ve daha nice ile yapılan mülakatları bilvesile geçerken hatırlayalım.

Türkiye Günlüğü'nden Taşan Temel Perspektifler

Türkiye Günlüğü, 1989 yılından beri matbuat hayatının içinde. "Mustafa Çalık'ın Aziz Hatırasına" başlığı ile çıkan son sayısı ile dergi 157 sayıya ulaştı. Yaklaşık 35 yıldır faaliyette. Uzun seneler boyunca yayınlanmak şüphesiz

her süreli derginin harcı değil. Arkada büyük sermaye gruplarının desteği bulunmadan uzun yıllar boyunca yayınlanabilen dergilerin sayısı hem Türkiye’de hem de dünyanın başka yerlerinde çok fazla değildir. Fedakâr ve hasbî çalışmaların neticesinde *Türkiye Günlüğü* hâlen çıkıyor. 67 yıllık ömrünün yarısından fazlasını (34 yıl) *Türkiye Günlüğü*’ne adayan Mustafa Çalık’ın hakkı nasıl ödenir bilinmez.

Türkiye Günlüğü dergisi, binlerce makaleden oluşan hayli geniş bir koleksiyona sahip. Koleksiyonun içinde yüzlerce entelektüel ve akademisyenin adı yer alıyor. Onca ismin 35 yıl içinde, Türkiye ve dünyada yaşananlarla birlikte, pek çok konudaki bakış açılarının dönüşüm geçirdiğini dikkate almak zorundayız. Dolayısıyla *Türkiye Günlüğü*’nün tüm koleksiyonunu esas alarak, derginin birçok meseledeki perspektifini ortaya çıkarmak çok zor. Dergiden neşet eden her düşüncüyü tüm ayrıntıları ile ele almak okuduğunuz çalışmanın hedeflerini ve sınırlarını fazlasıyla aşıyor. Yine de derginin kimliğinin mütemmim cüzlerinin belli başlı özelliklerini tespit edebiliriz. Örneğin, *Türkiye Günlüğü*’nün en kolay fark edilebilen özelliklerinden biri, yukarıda da değinildiği üzere, ‘diyaloga açıklık’tır. İkinci olarak, *Türkiye Günlüğü* dendiğinde akla ilk gelenler arasında ‘milliyetçi’ dünya görüşü yer alır. ‘Milliyetçi’ sıfatına ‘demokrat’ı ekleyebiliriz. ‘Muhafazakâr’lığı da herhalde *Türkiye Günlüğü*’ne yakıştırmakta zorlanmayız. Pek tabii, ‘yerlilik’ dergi çevresinin en başta gelen dertlerindedir. *Türkiye Günlüğü* ayrıca ‘gelişme/dönüşüm’ yanlısıdır ve dahi ‘bilimsellik’e hususi kıymet atfetmekten asla sarfı nazar etmemiştir.¹² Listeyi çoğaltabiliriz. Ancak bu kadarı ile yetinelim ve sıralanan her özelliğin üzerinde biraz daha ayrıntılı durarak *Türkiye Günlüğü*’nün kimliğinin temel bileşenlerini ayırt etmeye çalışalım.

Türkiye Günlüğü’nün çıkışına 1989 yılında öncülük edenlerin derginin ilk sayısından başlayarak diyaloga açık, farklı dünya görüşlerinin birbirleri ile tartışabilecekleri bir platform inşa etme çabası içinde bulduklarını görüyoruz. Pek çok konuda farklı kanaatlere sahip olsalar da dergide yayınlanan çalışmaları ile kendilerini ifade edenlerin ortak noktası, Naci Bostancı’nın verdiği bir mülakatta söylediği üzere, “bağnazlığa karşı olmak, karşılıklı konuşmayı temin edici bir dil ve muhakeme biçimi ortaya koymak şeklindedir”

12 *Türkiye Günlüğü*’nün 27. sayısında (Mart-Nisan 1994) yer alan takdimde 27 Mart 1994 mahalli idareler seçimlerinin sonuçları vesile kılınarak, seçimin dönüşüme kapı aralama ihtimalinden bahisle dönüşümü gerçekleştirmesi beklenen öznenin nitelikleri sıralanmaktadır. Şöyle ki “[h]er şeyden önce bu ‘özne’nin rengi Müslüman, kaynağı yerli, zemini millî ve perspektifi evrensel olacaktır. Başka bir ifadeyle millî, İslamî ve insani olacaktır. Milliliğine etnik ve ırkçı kompleksler, İslamiliğine kör taassup ve insaniliğine de ahlakî kozmopolitizm bulaşmamış olacaktır” (Çalık, 1994: 3-4) denilerek, *Türkiye Günlüğü* dergisinin öncelikli değerleri ortaya konmaktadır.

(aktaran Köse, 2021: 211). Yola koyulduğunda dergi kendisine temel bir hedef belirlemiştir: “Hangi düşüncede olursa olsun, bütün Türk aydınlarının özgür tartışma platformu olmak” (Avcı, 1993: 177). Özgür tartışma platformu olma hedefi, *Türkiye Günlüğü* dergisinin çoğulculuk, hoşgörü ve özgürlük gibi temel liberal değerleri içselleştirdiğini göstermektedir.

İkinci olarak, *Türkiye Günlüğü* çevresinde yer alanlar için, ‘milliyetçilik’, esası ya da içeriği pekâlâ tartışılabilir de aslı buluşma noktasıdır. Ziya Gökalp’in perspektifini miras alan dergi çevresi için milliyetçilik daha çok kültürel zemin üzerine inşa edilmiştir. Irk, soy ya da kan üzerine değil. İslam maneviyatına dâhil ve onunla bütünleşmiş bir milliyetçilik. Çalık’ın (2010: 148) sözleri ile ifade edilirse, “vatanı sevmek, parçası olduğu milletle o milletin tarihine karşı sempati, sadakat ve sorumluluk hissi ile dolu olmak diye tanımlayabileceğimiz psikolojik arka planın uzantısındaki zihniyet ve fiiliyata karşılık” gelen milliyetçilik belli başlı vasıfları ihtiva etmektedir. İlkın, Çalık’a göre, her milliyetçilik muayyen bir millî kimlik iddiasına sahiptir. İkincisi, milliyetçilik tevil götürmez biçimde milli menfaat kaygısı taşımaktadır. Üçüncüsü, bütün milliyetçilikler millî beka endişesine maliktir.¹³ Çalık, milliyetçiliğin vasıflarını sıralarken bir başka noktanın daha altını çizmektedir. Söz konusu nokta, *Türkiye Günlüğü* çevresinin ‘demokrat’ kimliğinin anlaşılması için hayati önemi haizdir. Milliyetçilik, Çalık’a göre, mutlak surette ‘milli irade’ taraftarı olmak zorundadır. Milli iradeyi dikkate almayan bir milliyetçilik hiçbir surette meşru addedilemez. Millet iradesini dikkate aldığı anda ise, milliyetçilik ister istemez demokrasi ile yan yana anılır hale gelecektir (Çalık, 2010: 151).¹⁴

Türkiye Günlüğü çevresinin millet iradesine atfettiği önemde hem vaktiyle içinde buldukları MHP’ye hem de devletin yönetici seçkinlerine yönelik itiraz saklıdır. Çalık (1998), 28 Şubat 1997 tarihli postmodern darbe girişiminden yaklaşık bir yıl sonra kaleme aldığı “*MHP: Asıl Şimdi; Fakat Nasıl?*” başlıklı makalede bürokratik mihrakların millet iradesini her fırsatta hiçe

13 *Türkiye Günlüğü*’nün milliyetçiliğinin karakteristik özelliklerinden bir başkasını burada anmadan geçmek olmaz. Tuncay Önder (2024: 26), Mustafa Çalık’a adanan özel sayı için kaleme aldığı “*Mustafa Ağabey*” başlıklı yazıda “Mustafa Ağabeyin fikir dünyasını tek kelimeyle, tek bir kavramla izah etmek gerekseydi ‘Milliyetçilik’ derdim. Görebildiğim kadıyla Onun milliyetçiliğinin ana akslarından biri, belki de en önemlisi Türkçeydi” sözleriyle hem Çalık’ın hem de *Türkiye Günlüğü*’nün dili esas alan, dilde titizlenen bir milliyetçilikteki ısrarını vurgulamaktadır.

14 Çalık’ın milliyetçilik ve demokrasiyi kopmazcasına birbirine bağlayan düşüncelerini, Greenfield’in sözleri ile şerh edebiliriz: “Ne kadar tekrar etsek azdır, milliyetçilik demokrasi demektir. Demokrasinin temel ilkeleri halk egemenliği ve topluluğa üyelikte (ya da kardeşlikte) eşitlik ilkeleridir. Milliyetçilik bu ilkeleri modern dünyanın ahlaki ve politik kaidesi kılar” (2021: 104).

saymasını, siyasî ve bürokratik iktidar bloklarının anayasa ve hukuk çerçevesine sığdırmakta zorlandıkları her konuda konum ve eylemlerini meşrulaştırabilmek için ‘vatanın/milletin bölünmez bütünlüğü’, ‘Türk milletinin bekası’ gibi kavramlara başvurmalarını eleştiri konusu etmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki, bürokratik zümrenin millet iradesini görmezden gelmesi karşısında, MHP’nin verdiği tepki Çalık ve arkadaşlarını rahatsız etmiştir. Millet menfaatinin savunulmasının yolunun millî iradeye saygıdan geçtiği; demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarını savunmanın MHP’ye hiçbir şey kaybettirmeyeceği; millet iradesinin yok sayılması karşısında ‘yutkunarak’ ya da ‘alçak profil’li tepki (Çalık, 1998: 163-164) verilemeyeceği vurgulanarak milliyetçilik ve demokrasi arasındaki münasebetin esasları ortaya konmuştur. Özetle söylenirse, *Türkiye Günlüğü*’nün ‘demokrat’ tavrının meydana çıkışında millet iradesine duyulan derin hürmet belirleyici olmaktadır.¹⁵

Türk milleti ve *Türkiye Günlüğü* arasındaki sıkı münasebet derginin bir başka niteliğini daha belirlemektedir: ‘Yerlilik’. *Türkiye Günlüğü* çevresi için yerlilik millî birlik arayışını temsil eder. Türkiye ile dertlenmeye, dünyaya Türkiye’yi merkez itihaz ederek bakmaya yönelik iddiayı ihtiva eder. Yerlilik, Mevlana’dan mülhem pergel metaforuna başvurarak ifade edilirse, pergelin bir ucu Türkiye üzerinde sağlamca dururken diğer ucu yetmiş iki milleti dolaşmaktan imtina etmeyen tutumun ifadesidir. Öteki’ne açılan kapıdır. Farklı dinî ya da etnik aidiyetleri sorun etmeden birlikte yaşama azmidir. Başka biçimde söylenirse, yerlilik, Meşrutiyet yıllarının Osmanlıcılık, Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm’inde ifadesini bulan arayışların 1990’lara devreden versiyonudur.

Türkiye Günlüğü çevresinde ‘yerlilik’ bahsine dair en belîğ açıklamalar Ahmet Turan Alkan’a aittir. Alkan (1999), yerliliğin, müspet ve toparlayıcı anlamını gerekli ve mânidar bulduğunu ifade ederek sona erdirdiği “*Fikir Konformizmine Veda: Yerliyim, Yerlisin, Yerli!*” adlı makalesinde, ‘pür’ haliyle milliyetçiliğin Türkiye’nin sorunlarını anlamak/çözmek için rol üstlenmesinin imkânsızlığını vurgulamakta ve yerliliği Türkiye’de yaşayan farklı kimlikleri buluşturabilecek bir ‘sâyeban’ (gölgelik), ‘deprem çadırı’ ya da ‘toplanma yeri’ gibi görmektedir.¹⁶ Alkan’a göre yerlilik, “insanın kendi-

15 *Türkiye Günlüğü* çevresinin ‘demokrat ülkücülük’te temellenen söylemlerinin eleştirel değerlendirmesi için bkz. Bora ve Can, 2011: 277-278.

16 Alkan dışında, *Türkiye Günlüğü* çevresinden Deniz Gürsel’in de ‘yerlilik’i toplanma yeri, birlikte ülke meselelerini konuşmanın ve modernizasyon sürecinin aşınıklarına karşı mücadele etmenin zemini gibi gördüğünü belirtelim. Akın Atauz, Nabi Avcı, Ruşen Çakır, Sina Eren, Deniz Gürsel ve İskender Savaşır’ın katılımıyla düzenlenen ve *Bir Sorun Olarak Yerlilik ve Muhalefet* başlığı altında Defter dergisinin 3. sayısında yayınlanan mülakatta Gürsel (1988), gelenek kavramı etrafında sürdürdüğü tartışmaların ‘bu

siyle, aidiyetleriyle, inandıklarıyla ve inanmadıklarıyla barışık yaşama hali. Yeni değil, ezelle ebed arasında bir tabii duruş yeri. Tek insan veya topluluk halinde “biz” denilen şeyin “öteki”lerle farklılaştığı yerin orijinini tanımak, kabullenmek ve ondan razı olmak” (1999: 96). Alkan’ın yerliliği esas alan tutumunun Osmanlıcılık benzeri birlik arayışlarını temsil ettiği açıktır. Söz konusu tutum aynı zamanda derginin farklı kimliklere kendini açma, ‘öteki’lerle diyalog kurma yönündeki eğilimleri ile de uyumludur. Milliyetçilik ve muhafazakârlığın görece dışlayıcılığına nispetle yerlilik pergelin bir ucunu alabildiğine açık tutma pratiğinde karşılığını bulmaktadır.¹⁷

Muhafazakâr kimlik, *Türkiye Günlüğü* dergisinin milliyetçi ve yerliliğine ilave edilmesi gereken bir başka vasfıdır. Türk milliyetçiliğinin bir yüzü geleceğe döndüktür. Milletın çağdaş uygarlık düzeyine çıkmasını ülkü edinir. Diğer yüzü ise geçmişe döndüktür. Meşruiyetini geçmişle kurduğu sıkı bağlar üzerine inşa etmek ve ne denli kadim bir kültürün parçası olduğunu göstermek ister. Yani, bir yandan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma doğrultusunda ilerlerken diğer yandan yerlinin/millinin mevcudiyetinin hiçbir biçimde aşınmasına taraftar değildir.¹⁸ Yerliyi/milliyi muhafaza etmek ister. Ziya Gö-

---

dünyaya nasıl karşı çıkılının çabası’nı temsil ettiğini ve farklı dünya görüşlerine sahip insanların keşimlerinin, ortak tavır alışlarının ‘neyi nasıl değiştireceğiz’ ve ‘neye nasıl karşı çıkacağız?’ sorularına birlikte cevap verme çabasında temellenebileceğini söylemektedir. Kısmen farklı bir çıkış noktasından hareket eden Gürsel için, ‘yerlilik’, tıpkı Alkan’ın benimsediği gibi bütünleştiriciliği esasında ele alınmalıdır.

17 Yerliliğin Alkan’ın düşüncelerine kaynaklık eden anlamı son derece bütünleştiricidir. Öte yandan, 1990’lı yıllarda ‘yerlilik’ kavramı etrafında yürütülen tartışmalara bakıldığında ‘yerlilik’in bütünleştiriciliğine yönelik şüpheli düşüncelerin sık sık dile getirildiği teşhis edilebilmektedir. Ahmet Çiğdem, Ulus Baker ve Nuray Mert’in yazdıkları ‘yerlilik’e karşı şüpheli tutuma örnek gösterilebilir. Çiğdem’in (2021: 61) şüphesi yerliliğin bir tür ‘içe kapanma’ ve ‘kendisi olarak kalma’ eğiliminden yakasını sıyramamasında temellenmektedir. Baker (2000: 198) ise Türkiye’nin iki asırdan fazlaca bir süredir içinden geçmekte olduğu ‘modern kapitalizme eklemleme’ ya da ‘modernizasyon’ süreci karşısında yerlilik iddiasının/tutumunun son derece çürük olduğunu vurgulamaktadır. Gelinen noktada, modernleşme ya da kapitalizmin modernleşmesi sürecinin sadece bir sonucunu zikretmek yeterlidir: İslam kültürü artık ‘yerlilik’ten kopuktur. Hal böyleyken, ‘yerlilik’ iddiasında temellenen siyasî strateji, Baker’e göre, yüzünü geçmişten çok geleceğe çevirmektedir. Geleceği biçimlendirmek istemektedir. ‘Çocukların, toplum gelecekte de benim yaşadığım/arzuladığım gibi yaşasınlar’ derken esasen bir iktidar talebini dışa vurmaktadır. İktidar talebinin radikalleşmesi halinde ise yerlilik pekâlâ ırkçılık ya da faşizmin gelişimine kaynaklık edilmektedir (2000: 189). Son olarak, Mert (2007: 178), yerliliğin bir iktidar talebini ihtiva ettiği hususunda, Baker ile aynı kanaattir. Oysa, Mert, bu talebi sadece sinsi iktidar hesaplarını örtmeye yarayan bir kurgu gibi de görmemek gerektiğini; zira yerlilik söyleminin aynı zamanda iktidar odaklarına yöneltmiş şikayetleri simgelediğini söyleyerek Baker’in ‘yerlilik’e ilişkin şüpheliğini yumuşatmaktadır.

18 Bu iki yönlülük sadece Türk milliyetçiliğine özgü değildir. Modernleşme yolunda ilerlemek ve kalkınmak isteyen milletler için milliyetçilik kalkınma yarışına katılabilmenin; kalkınma yarışında sömürgeleştirilmeden veya yok edilmeden rekabet edebilenin tek makul yoludur. Söz konusu yarış esnasında geçmişe dönmek esasen geleceğe doğru atılmı gerçekleştirirken bütünlüğünü muhafaza edebilmek içindir (Nairn, 2015: 116). Bir başka biçimde ifade edilirse, milliyetçi düşüncede ‘modern’ olan kabul edilir. Modern bilginin evrensellik iddiasına itiraz edilmez. Diğer yandan millî kültürün özerk kimliğine

kalp'in 'hars' ve 'medeniyet' arasında yaptığı ayrımında saklı muhafazakârlığı, geldiğimiz noktada anmak herhalde yeterli olur. Ayrıca Gökalp'in (2023) İslamlaşmak, Türkleşmek ve muasırlaşmak cereyanlarının birbiri ile çatışmayaacağına dair görüşündeki muhafazakârlığın da *Türkiye Günlüğü*'nün genel perspektifiyle ziyadesiyle uyumlu bulunduğunu iddia edebiliriz. Gelişmeye, değişmeye karşı değildir *Türkiye Günlüğü*'ne öncülük eden entelektüeller. Tanpınar'a ait "değişerek devam etmek, devam ederek değişmek" formülünü düstur edinen dergi çevresinin baştan beri içinde yer alan Ayvazoğlu'nun sözleriyle ifade edilirse "muhafazakârlık değişmenin karşısında değildir; aksine sağlıklı değişmenin ilk ve en önemli şartıdır" (1993: 25)¹⁹.

Son olarak, *Türkiye Günlüğü* dergisinin 'bilim'e/ilmî faaliyetlere ihtimam gösterdiğini vurgulayalım. Türkiye'yi ve dünyayı anlama çabasına aracılık edecek bilimi esas alan her türlü gayret kutsaldır. Sosyal bilimlerin farklı disiplinleri (sosyoloji, tarih, psikoloji, siyaset bilimi, iktisat, uluslararası ilişkiler, edebiyat, vs.) ile bağ kurmaktan kaçınmayan ve söz konusu disiplinlerin sunacağı imkânlarla alan açmak için azami çaba sarf eden tutumuyla derginin övgüyü hak ettiğini kolaylıkla söylemek mümkündür. Güncel olanla teması asla kesmeyen ama belli bir bilimsel disiplin ve derinlikle Türkiye'nin can yakıcı meselelerine odaklanan hüviyetiyle *Türkiye Günlüğü* önemli bir entelektüel mirası şimdiden inşa etmiştir. Elimizin altında bulunan *Türkiye Günlüğü* külliyyatı akademik ve entelektüel hayatın parçası olma gayreti içindeki herkes için değerlidir. Bilhassa sosyal bilim disiplinlerinden herhangi birinde yüksek lisans ya da doktora öğrenimine devam eden öğrenciler için *Türkiye Günlüğü* (*Toplum ve Bilim*, *Doğu-Batı*, *Cogito*, *Tezkire*, *Liberal Düşünce* gibi dergilerle birlikte) bulunmaz nimettir. Pek tabii akademinin dışında entelektüel eğilimlere sahip araştırmacılar için de *Türkiye Günlüğü*'nün yayınlanmaya devam etmesi hayati bir ihtiyacın karşılık bulmasıdır.

---

de sahip çıkılır. Böylelikle yabancı bir kültürün epistemik ve ahlaki egemenliği hem kabul edilir hem de reddedilir (Chatterjee, 1996: 33).

- 19 *Türkiye Günlüğü*'nde pek çok çalışması yayınlanan Göka (1993), değişim ve süreklilik arasındaki bağı "geleneğin yaratıcı yenilenmesi" kavramsallaştırması aracılığıyla analiz etmektedir. Ona göre, "geleneğin yaratıcı yenilenmesi" özgür topluma erişmeyi mümkün kılacak bir çabayı temsil etmektedir. 'Geleneğin yaratıcı yenilenmesi' formülü ile Göka "kendimizi ve projelerimizi asla gelenekten bağımsız bir biçimde üretemeyeceğimiz gerçeğinin daha baştan kabul edilmesi, fakat içerisinde yaşadığımız geleceğe karşı alacağımız eleştirel tutum sayesinde daha özgür bir toplum için çaba göstermenin mümkün" (1993: 36) olduğunun anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir.

Sonuç

Türkiye Günlüğü, Nisan 1989'dan beri entelektüel ve akademik dünyaya kendine özgü bir ses vererek katkı sağlamaya devam ediyor. Her dergi ve hareket gibi, *Türkiye Günlüğü*'nün de belirlediği bir istikâmet var. Türkiye'nin 'birinci lig'de top koşturan ülkeler arasındaki yerini alması ve hatta 'birinci lig'in müdavimi Batılı ülkeleri aşan kerte de gelişme kaydetmesini can-ı gönülden dileyen dergi entelektüel namustan taviz vermeden yolculuğuna devam ediyor. *Türkiye Günlüğü*, sadece içinde bulunduğu zorlu coğrafya içinde Türkiye'nin umur görebilmesi için alınması gereken tedbirleri keşfetmeye meyletmemiştir. Esas önemi gerektiği anlarda irade ortaya koymaktan çekinmemesinde yatmaktadır.

Türkiye Günlüğü'ne özgü praksisin tüm hedeflerine ulaştığını söylemek kolay değildir. Dostlar arasında başlayan serüvenin geniş kitleleri mobilize etmeyi başarmış bir harekete dönüşmesi yönündeki hedef gerçekleşmemiştir. 1970'lerden 1980'lere devreden dost meclisinin mensupları derginin çıkışını takiben hayli artsa da ilerleyen yıllarda akran rekabetleri ya da düşünce farklılıkları pek çok aydının dergiyle ilişkisinin gevşemesine ve hatta bazen kopmasına kapı aralamıştır. Her gevşeyen ya da kopan bağ derginin entelektüel gücünde ve haliyle etkisinde gerilemeye kaynaklık etmiştir. Gevşeyen ve kopan bağlara eşlik eder biçimde, vakıflaşmak suretiyle etkin bir düşünce enstitüsü tesis etmek arzusu da maalesef niyet düzeyinde kalmıştır. Son olarak siyasî hayat içinde etkin olma yönündeki teşebbüsler, murad edilen sonuçları beklenen oranda üretememiştir. Diğer taraftan, derginin diyaloga açık biçimde her türlü görüşe bünyesinde yer vermeye özen göstermesi sık sık kutuplaştığı iddia edilen Türk toplumu için önemli bir nefes alma pratiği sunmuştur. Hem içinden doğduğu siyasî harekete ve dolayısıyla kendi geçmişine karşı eleştirel mesafeden bakabilme cesareti göstermesi hem de Türkiye ve etrafındaki dünyaya dair merak uyandıran anlama gayreti, *Türkiye Günlüğü* adına not edilmesi gereken hayli önemli fiillerdir. Derginin sayıları arasında mesai harcayan herkes 1970'lerin zor zamanlarında siyasî sosyalleşmeleri gerçekleşen arkadaş grubunun deneyimlerinde mevzilenen bir hikâye etrafında Türkiye'nin iktisadî, siyasî ve sosyal gerçekliğine dair pek çok hayati unsurunu fark etme şansına sahiptir. Bundan dolayı Türkiye çalışmaları için paha biçilmez bir külliyat ortaya koyduğunu kolaylıkla iddia edebiliriz. Son olarak, dergi, Türkiye'nin 1980 sonrası ikliminde entelektüel ve akademisyen kuşakların yetişmesinin mühim hissedarları arasındadır. Düşünceye verdiği kıymetle ve sözün gücüne inanmasıyla her türlü takdiri hak etmektedir.

Türkiye Günlüğü, pek çok gönüllünün ortak emeğiyle varlığını sürdürmektedir. Okur ve yazarlarının desteğiyle yayın hayatının aktif paydaşları arasındaki yerini korumaktadır. Yayın ve danışma kurulunun rehberliğinde sertüvenini devam ettirmektedir. Yayın kurulu/danışma kurulu içindeki isimler zaman zaman değişse de 1989 yılından beri derginin esas yükünü çeken ismi tekrar tekrar anmadan geçmek onun hatırasına büyük saygısızlık olurdu. Mustafa Çalık, *Türkiye Günlüğü* dendiğinde akla ilk gelen isimdir. Eski dostlarından Ayvazoğlu (1996) tarafından sıralanan özelliklerini hatırlayarak söylenirse, Mustafa Çalık'ın azmi, cesareti, heyecanı, iyimserliği, teşkilatçılığı, ikna kabiliyeti, haşarılığı ve arı kovanlarına çomak sokmaktan kaçınmayışı olmasaydı muhtemelen *Türkiye Günlüğü*'nün bu günlere gelmesi hayal bile edilemezdi. Zira herkesin üzerinde ittifak edeceği üzere 6 Aralık 2023'teki vefatına kadar hayatının ve mesaisinin çok büyük bir kısmını dergicilik ve yayıncılık faaliyetlerine vakfetmişti. *Türkiye Günlüğü*, Mustafa Çalık'tır. O'nun gök kubbede bıraktığı hoş sedadır.

Kaynakça

- Akça, İ. (2006). "*Türkiye Günlüğü: Yeni Sağın Organik Aydınları*". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5 Muhafazakarlık* içinde. ed. A. Çiğdem. İstanbul: İletişim Yayınları. ss. 460-464.
- Altunoğlu, M. (2015). "7 Haziran Seçimlerine Doğru Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)". *SETA Analiz*, sayı 126.
- Ataz ve diğerleri. (1988). "Bir Sorun Olarak Yerellik ve Muhalefet". *Defter*. Sayı 3: 124-145.
- Avcı, N. (1993). "Türkiye'de Düşünce Dergiciliği". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 22: 176-178.
- Ayvazoğlu, B. (1993). "Gelenek ve Değişme". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 25: 22-25.
- Ayvazoğlu, B. (1996). *Defterimde 40 Suret*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Baker, U. (2000). *Aşındırma Denemeleri*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Can, K. (2009). *Devlet, Ocak, Dergâh 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Can, K. (2011). *Devlet ve Kuzgun 1990'lardan 2000'lere MHP*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bostancı, N. (2010). "Türkiye'nin Günlüğü Olan Dergi". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 102: 13-15.
- Chatterjee, P. (1996). *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*. çev. S. Oğuz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalık, M. (1994). "Mart-Nisan Mektubu". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 27: 3-4.
- Çalık, M. (1995). *MHP Hareketi Kaynakları ve Gelişimi 1965-1980*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Çalık, M. (1998). "MHP: Asıl Şimdi; Fakat Nasıl?". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 50: 162-174.

- Çalık, M. (2010). "Mülakât (S. Şimşek)". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 102: 148-156.
- Çiğdem, A. (2021). *Taşra Epiği*. Ankara: Vulgus Yayınları.
- Göka, E. (1993). "Geleneğin Yaratıcı Yenilenmesi". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 25: 26-37.
- Göka, E. (2010). "Türkiye Günlüğü Kimlerin Dergisi". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 102: 10-12.
- Gökalp, Z. (2023). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Ötügen Yayınları.
- Göle, N. (2000). *Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Greenfeld, L. (2021). *Milliyetçilik Bir Kısa Tarih*. çev. A. Yılmaz. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kedouri, E. (1971). *Avrupa'da Milliyetçilik*. çev. M. H. Timurtaş. Ankara: Devlet Kitapları.
- Kıray, B. M. (1982). *Toplumbilim Yazıları*. Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Yayınları.
- Köse, D. T. (2021). *1980 Sonrası Türk Aydınının Konsensüs Noktası*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Mert, N. (2007). *Merkez Sağın Kısa Tarihi*. İstanbul: Selis Kitaplar.
- Mills, C. W. (1974). *İktidar Seçkinleri*. çev. Ü. Oskay. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Nairn, T. (2015). *Milliyetçiliğin Yüzleri Janus'a Yeni Bir Bakış*. çev. S. Kırdar ve M. Ratip. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önder, T. (2024). "Mustafa Ağabey". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 157: 25-27.
- Özden, M. (2010). "Niçin Türkiye Günlüğü?". *Türkiye Günlüğü*. Sayı 102: 7-9.
- Sencer, M. (1971). *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*. İstanbul: Geçiş Yayınları.
- Taşkın, Y. (2007). *Milliyetçi Muhafazakar Entelijansiya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Y. ve Sanalioğlu, İ. (2021). "1946 Seçimleri ve Uluslararası Politikadaki Yansımaları: Soğuk Savaşın Eşiğinde Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş". *Bilgi*. Sayı 96: 1-32.
- Zürcher, E. J. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.